

УДК 339.172

Вавдійчик І.М.

кандидат економічних наук,

Київський національний торговельно-економічний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

MODERN STATE AND TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF EXCHANGE TRADE IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті виокремлено основні тенденції розвитку світової біржової торгівлі. Надано класифікацію товарів, що реалізуються на товарних біржах України. Проаналізовано сучасний стан біржової торгівлі в Україні. Наведено основні фактори впливу на процес становлення біржового товарного ринку. Охарактеризовано біржовий потенціал та визначено основні напрями розвитку біржової торгівлі в Україні.

Ключові слова: біржова торгівля, класифікація біржових товарів, обсяг угод, спотовий ринок, біржовий потенціал.

АННОТАЦИЯ

В статье выделены основные тенденции развития мировой биржевой торговли. Предоставлена классификация товаров, реализуемых на товарных биржах Украины. Проанализировано современное состояние биржевой торговли в Украине. Приведены основные факторы влияния на процесс становления биржевого товарного рынка. Охарактеризован биржевой потенциал и определены основные направления развития биржевой торговли Украины.

Ключевые слова: биржевая торговля, классификация биржевых товаров, объем сделок, спотовый рынок, биржевой потенциал.

ANNOTATION

The article highlights the main trends in the world of stock trading. Given the classification of goods sold on commodity exchanges of Ukraine. Analyzes the current state of exchange trade in Ukraine. The main factors influencing the process of establishing a commodity exchange market. Characterized by exchange of potential and the main directions of development of exchange trade in Ukraine.

Keywords: exchange trade classification of commodities, the volume of transactions, the spot market, the exchange potential.

Постановка проблеми. Однією з необхідних умов розвитку ринкової економіки є розвинена інфраструктура, одним з елементів якої є біржі. Ринкова основа формування бірж передбачає загальні закономірності біржової торгівлі, пов'язані як з економічною сутністю діяльності, так і з формами її організації. Масштаби вітчизняного біржового ринку є незначними порівняно з країнами Європи та США, що вказує на його низьку ефективність. У зв'язку із цим виникає необхідність дослідження проблематики сучасного стану біржового ринку України, розроблення ефективних механізмів підвищення функціональності товарних бірж та визначення їх ролі в національній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний внесок у дослідження проблем розвитку біржової торгівлі здійснили такі вітчизняні та зарубіжні науковці: А.І. Берлач, І.В. Кононенко, В.І. Крамаренко, Т.Б. Кушнір, В.В. Лавринович, Б.П. Обритько, В.В. Раров-

ська, Т.І. Пішеніна, А.С. Савощенко, П.П. Самофалов, М.О. Солодкий, О.М. Сохатська, Ф. Аллен, В. Берг, С. Вайн, Дж. Долан, Дж. Лернер, Э. Лефевр, Дж. Маршалл, Д. Монтано, Э. Найман, П. Туфано, К. Форбс, М. Фридфертинг, Дж.К. Халл, Дж. Хікс, У. Шарп, О. Штілліх, Й. Шумпетер та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій, проблематика функціонування біржового ринку України в сучасних економічних умовах є недостатньо висвітленою. Це зумовлює потребу в дослідженні особливостей біржової торгівлі в Україні та факторів її розвитку, адаптації біржових процесів до сучасних реалій розвитку ринку.

Мета статті полягає в оцінці особливостей розвитку біржової торгівлі України та встановленні причинно-наслідкового зв'язку основних чинників, що стримують її розвиток у нинішніх умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень розвитку біржової торгівлі є важливим індикатором конкурентоспроможності економіки країни.

Саме біржі, у силу притаманної їм регулярності здійснення операцій, є постійними місцями проведення торгів, що ґрунтуються на принципах рівноправності учасників і публічності. За умови стабілізації економіки та накопичення досвіду біржі можуть і мають стати повноцінними індикаторами ринкових цін, оскільки саме біржі займають провідну позицію на товари та сировину на основі співвідношень фактичних попиту і пропозиції. Завдяки біржам починають відбуватися процеси самоликвідації тіньового ринку через прозорість товарних потоків [1, с. 139–142].

Для сучасного етапу розвитку світової біржової торгівлі характерні такі основні тенденції:

- 1) зростання обсягу біржової діяльності, що характеризується зростанням кількості укладених угод;
- 2) постійне скорочення асортименту, що реалізується, та кількості операцій із реальним товаром;
- 3) підвищення рівня концентрації біржової торгівлі в окремих країнах;
- 4) переважне розміщення товарних бірж у місцях концентрації споживання товарів –

основні операції, пов'язані з купівлею-продажем ф'ючерсних і опційних контрактів;

5) вирівнювання рівня біржових цін на товари на різних біржах – це пов'язано з тим, що основна частка операцій здійснюється не з реальними товарами, а із ф'ючерсними й опційними контрактами;

6) зростання технічного оснащення бірж та вдосконалення техніки біржових операцій [2, с. 205].

На українському біржовому ринку кожна товарна біржа має свою класифікацію товарів. Товари, що реалізуються на товарних біржах України, класифікуються за такими ознаками [3, с. 167]:

1) за функціональним призначенням: товари виробничого призначення, товари споживчого призначення;

2) за предметною спеціалізацією: товари виробничого призначення (сировина, матеріали, машини і обладнання), споживчі товари (продовольчі, непродовольчі товари, медикаменти);

3) за виробничим складом: сировина та матеріали (сільськогосподарська сировина, хімічна сировина та матеріали, нафта та нафтопродукти, ліс і лісоматеріали, будівельні матеріали, інше) продовольчі товари (продукти тваринництва, продукти рослинництва, алкогольні напої, інше);

4) за групами, наприклад продуктами тваринництва (м'ясо, молочні продукти, тваринні жири, інші);

5) за найменуваннями, наприклад м'ясо (яловичина, свинина, інше);

6) за гатунками або іншими якісними параметрами товару.

В Україні особливості розвитку складу товарів, що реалізуються, пов'язані з відсутністю єдиної класифікації товарів із перевагою у структурі біржового обороту небіржових товарів.

В Україні становлення біржової торгівлі розпочалося в 90-х роках минулого століття. З 1995 по 2000 р. кількість зареєстрованих бірж зросла на 262: з 77 у 1995 р. до 339 у 2000 р. Тенденція до зростання кількості зареєстрованих бірж спостерігається в Україні впродовж 2000–2015 рр., коли їх кількість зросла з 339 до 555 одиниць, тобто у 1,6 рази. Хоча в 2015 р. порівняно з попереднім роком кількість зареєстрованих бірж зменшилася на 31, проте кількість бірж залишається досить високою.

Станом на 1.01.2015 в Україні зареєстровано 555 бірж, із них 391 товарно-сировинна, 104 універсальних, 24 агропромислових та 36 інших (табл. 1).

У структурному розрізі станом на 1.01.2015 найбільша кількість припадає на товарні та товарно-сировинні біржі, які займають 70% щодо загальної кількості; універсальні біржі займають 19%, агропромислові – 4%, інші – 6%.

Таблиця 1

**Кількість бірж в Україні
(без урахування фондових бірж та їх філій)**

Роки (станом на 1.01)	Всього зареєстровано	Універсальні	Товарні та товарно- сировинні	Агропромислові	Інші
1995	77	23	24	8	22
1996	74	19	25	9	21
1997	167	46	54	23	44
1998	199	46	75	25	53
1999	273	62	111	29	71
2000	339	88	146	28	77
2001	359	97	157	31	74
2002	402	113	176	32	81
2003	432	118	201	31	82
2004	464	119	227	34	84
2005	439	115	244	30	50
2006	448	114	258	29	47
2007	461	114	272	30	45
2008	482	118	293	30	41
2009	484	103	318	26	37
2010	510	106	341	25	38
2011	537	106	368	25	38
2012	562	107	391	25	39
2013	574	108	400	24	42
2014	586	107	415	23	41
2015	555	104	391	24	36

Джерело: складено на основі [4]

За даними Державної служби статистики України [5], у 2014 р. на біржах працювало 472 особи. Статутний капітал бірж становив 181,8 млн. грн. Порівняно з 2013р. кількість проведених торгів на біржах зросла у два рази і становила 17,1 тис. торгів. Для продажу було запропоновано товарів та послуг на 26,6 млрд. грн., що на 20,7% менше, ніж у 2013 р., і укладено 60,7 тис. угод на суму 25,7 млрд. грн. (у 2013 р. – 52,2 тис. угод на суму 28,8 млрд. грн.). Середній обсяг одного торгу на біржах України становив 1,5 млн. грн. проти 3,4 млн. грн. у 2013 р. Найбільший обсяг угод (51,1% від загальної вартості укладених угод) було укладено на агропромислових біржах, 26,8% – на універсальних і 22% – на товарно-сировинних та товарних біржах.

Коефіцієнт ліквідності укладених угод (співвідношення обсягів укладених угод до обсягів пропозицій) у 2014 р. на біржах країни становив 96,5%. Найліквіднішими були торги, проведені на біржах нерухомості (100%), універсальних біржах (97,8%), агропромислових (97,4%) та товарно-сировинних й товарних біржах (93,1%).

Біржова торгівля продукцією і товарами впродовж 2014 р. представлена переважно спотовим ринком (укладання угод на реаль-

Таблиця 2

Результати діяльності найбільших бірж України в 2014 р.

Біржі	Обсяги укладених угод		Кількість укладених угод	Середня кількість укладених угод, тис. грн.
	млн. грн.	у % до підсумку		
Усього	25680,4	100	60733	422,8
з них				
Аграрна біржа	11769,5	45,8	3606	3263,9
Українська універсальна біржа	6441,1	25,1	3865	1666,5
Товарна біржа «Капітал-контракт»	1404,0	5,5	25	56160,0
Товарна біржа «Перспектива-коммодіті»	1402,1	5,5	5550	252,6
Товарна біржа «Київська агропромислова біржа»	779,2	3,0	14040	55,5

Джерело: складено на основі [5]

ний товар із негайною поставкою). На умовах споту було укладено 65% усіх біржових угод. У структурі спотових угод переважну більшість становили угоди з продажу культур зернових, бобових та насіння олійних культур (37,3%), тварин живих та продукції тваринництва (12%), лісоматеріалів (8,1%) та палива (6,2%). Форвардні контракти (угоди на реальний товар із відстроченою поставкою) становили 35% від усіх біржових угод. Найбільшу частку становили угоди на продукцію культур зернових, бобових та насіння олійних культур (63,3%) та угоди на продаж інших продовольчих товарів (11,8%). Порівняно з 2013 р. обсяги укладених угод із продовольчих товарів зросли у сім разів, операції з нерухомим майном – у чотири рази, тоді як обсяги укладених угод із палива зменшилися в 11 разів. У 2014 р. відбулися зміни у структурі вартості укладених угод із продажу продукції культур зернових, бобових та насіння олійних культур. Так, зменшилася питома вага угод із продажу кукурудзи на 7,6 в. п., яка становила 15,1%, тоді як збільшилася питома вага угод із продажу ячменю – на 7,7 в. п. та насіння ріпаку й кользи – на 7 в. п. і становила відповідно 12,3% та 10,5% (від загального продажу зазначених культур). У структурі вартості укладених угод із палива збільшилася частка продажу вугілля кам'яного – на 41,5 в. п. і становила 61,1% та пропану і бутану скраплених – на 36,8 в. п. (38,9%), водночас не здійснювався продаж бензину моторного та нафти сирої.

Біржова діяльність здійснювалася в усіх регіонах України. Найбільша частка біржових угод (90,8%) припадала на біржі, що діють у чотирьох регіонах України: м. Київ (52,6%), Полтавській (25,1%), Рівненській (6,6%) та Дніпропетровській (6,5%) областях [5].

За даними Державної служби статистики, до числа найбільших бірж в Україні належать Аграрна біржа, Українська універсальна біржа, товарні біржі «Капітал-контракт», «Перспектива-коммодіті» та «Київська агропромислова біржа» (табл. 2).

За даними табл. 2, найбільший обсяг укладених угод припадає на аграрну біржу – 45,8%

до загального обсягу укладених угод. На другому місці за обсягом угод знаходиться товарна біржа «Капітал-контракт», на яку припадає 25,1% від загального обсягу угод. Питома вага угод укладених на товарній біржі «Капітал-контракт» та на товарній біржі «Перспектива-коммодіті» є однаковим і становить 5,5%.

За останні роки в Україні спостерігається ситуація з переважанням позабіржового ринку. За критеріями обсягу виробництва Україна володіє певним біржовим потенціалом ринків зерна, цукру, насіння олійних культур, але сировинний товар потребує специфічних механізмів для формування прогнозних ринкових цін. У складі основних факторів, що впливають на процес становлення біржового товарного ринку в Україні, можна відзначити рівень розвитку виробництва та споживання товарів в Україні; обсяги експорту та імпорту товарів; ступінь інтегрованості біржових структур в єдину мережу; рівень поінформованості суб'єктів господарювання про можливості інструментів біржового ринку.

Висновки. Розвиток біржової торгівлі в Україні підпорядкований впливу факторів макроекономічного характеру, що мають переважно негативний вплив та зумовлюють існування низки проблем у функціонуванні бірж: недосконалість нормативно-правової бази; відсутність конкурентного біржового середовища; недостатньо високий стан розвитку біржової інфраструктури тощо. Сучасний стан біржової торгівлі в Україні свідчить про необхідність її структурної перебудови, суттєвої технічної модернізації, застосування сучасних біржових технологій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мокляк М.В. Організація біржової торгівлі агропродовольчими ресурсами і вдосконалення механізмів її функціонування / М.В. Мокляк // Економіка і регіон. – 2009. – № 2(21). – С. 139–142.
2. Савощенко А.С. Інфраструктура товарного ринку : [навч. посіб.] / А.С. Савощенко. – К. : КНЕУ, 2004. – С. 205.
3. Бевз О.П. Економіко-організаційні основи біржової торгівлі :

- [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] : Ч. 1 / О.П. Бевз, М.М. Скотнікова, Т.Б. Кушнір. – Київ : КНТЕУ, 2009.
4. Державна служба статистики / Статистична інформація. Внутрішня торгівля. Кількість бірж [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
 5. Державна служба статистики / Публікації. Внутрішня торгівля. Діяльність бірж [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.